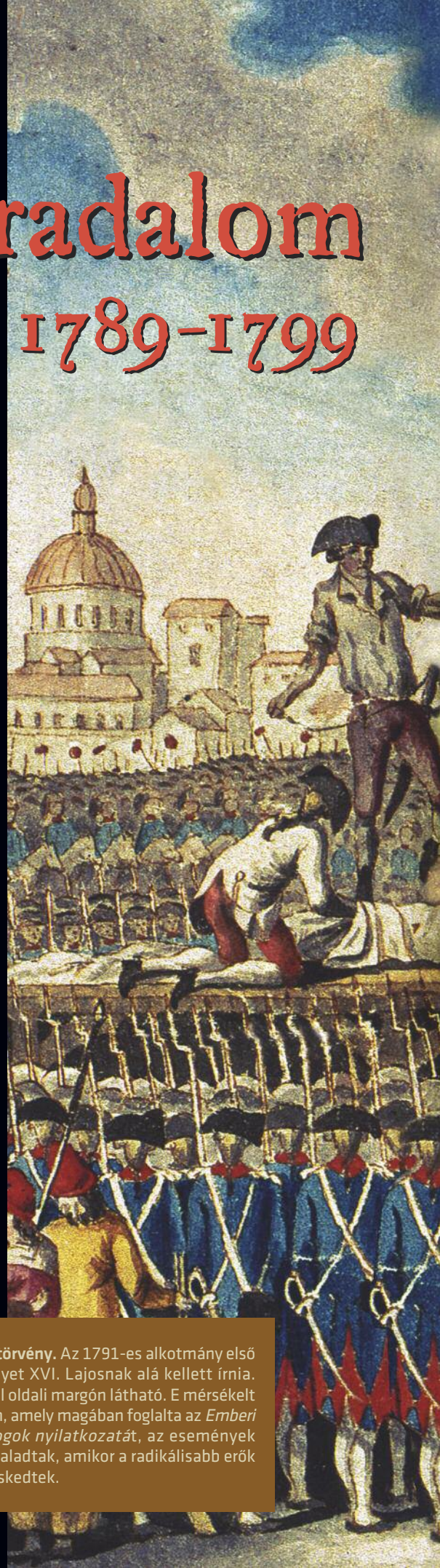
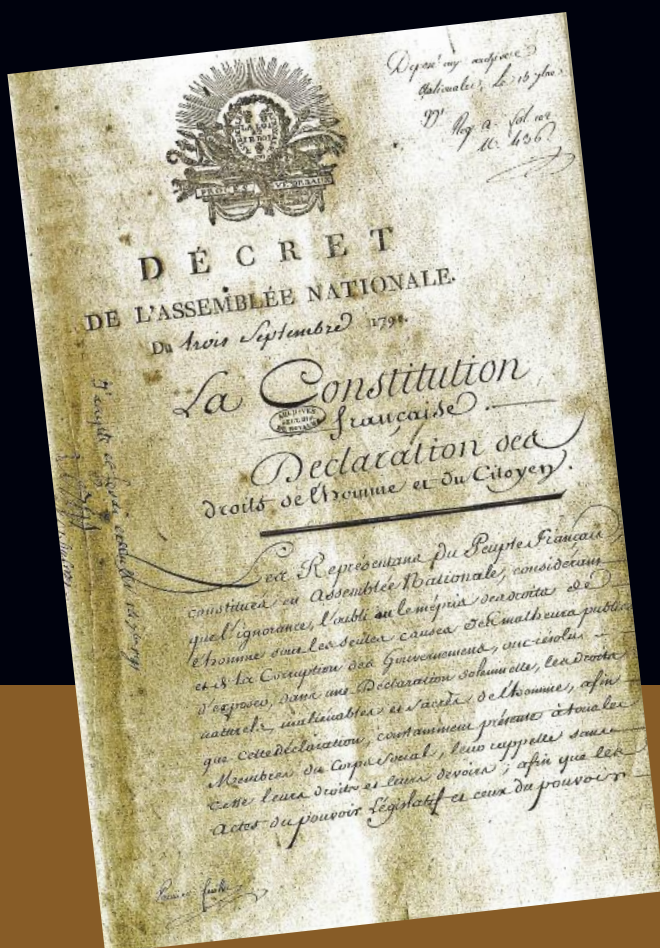

HAHNER PÉTER

A francia forradalom

1789-1799

Az újkor egymást követő forradalmi egyre jobban radikalizálódtak s egyre egyetemesebb célokat fogalmaztak meg. Az angolok még a hagyományok megőrzésére hivatkoztak, amikor az anglikán vallás, az ősi tekintett szabadságjogok és a tulajdonjog védelmében szembeszálltak királyukkal. Az amerikaiak is a régóta élvezett szabadság védelmében fogtak fegyvert, s az angol politikai hagyományokra építettek – de már azt hangoztatták, hogy „minden ember egyenlőnek teremtett”. A franciák viszont teljesen felszámolták a régi rendszert, valamennyi népet felszólították példájuk követésére, támogatást ígértek nekik, s fegyveresen is terjeszteni kezdték az új eszméket és intézményeket.

Az első alaptörvény. Az 1791-es alkotmány első oldala, amelyet XVI. Lajosnak alá kellett írnia. Aláírása a bal oldali margón látható. E mérsékelt alkotmányon, amely magában foglalta az *Emberi és polgári jogok nyilatkozatát*, az események gyorsan túlhaladtak, amikor a radikálisabb erők győzedelmeskedtek.

A király halála. Franciaország királyát,
XVI. Lajost guillotine-nal fejezték le
1793. január 21-én, tíz óra huszonnégy perckor
a Forradalom terén (a mai Concorde téren).

Martin Malia amerikai történész úgy fogalmazott, hogy ez volt az utolsó „ártatlan forradalom”. Vagyis kirobbanását még egyáltalán nem tulajdoníthatjuk hivatásos forradalmárok munkálkodásának. A későbbi forradalmak is váratlanul érték a kortársakat, de ezek előkészítésében már részt vettek olyanok, akik számára a francia forradalom volt a követendő példa. 1789 előtt viszont még nem létezett a hivatásos forradalmár, aki meg akarja semmisíteni a régi rendet, s a világ totális átalakítására törekedve az erőszakot is vállalja. A felvilágosodás képviselői elleneztek az erőszakot, a népet alkalmatlannak tartották a kormányzatban való részvétellel, és kizárólag felülről irányított refor-

moktól várták egy jobb világ létrejöttét. Még a forradalmárok által oly sokat idézett Rousseau is úgy vélekedett *A társadalmi szerződésről...* harmadik könyvének IV. fejezetében, hogy „*ha volna nép, amely csupa istenből állna, az a nép demokratikus kormányzat alatt élne. Az embereknek azonban nem való ilyen tökéletes kormányzat.*”

A FORRADALOM OKAI

A francia forradalom ellenfelei általában szubjektív tényezőknak, emberi szándéknak tulajdonították a forradalom kirobbanását (a szabadkőművesek, a felvilágosult filozófusok vagy mások összeesküvésének), a forradalom hívei

pedig objektív történelmi folyamatoknak (a néptömegek nyomorának, az állam elnyomó hatalmának vagy a nemesség és a polgárság társadalmi ellentétének). Csakhogy a francia királyság széles körű társadalmi támogatást élvező, az önkormányzat elemeit megőrző rendszer volt, amely készen állt a modernizációra, elősegítette a gazdaság fejlődését, és lépéseket tett a képviselet kiterjesztésére. Bár 1789-ben a 28 millió francia nagy része megélhetési gondokkal küszködött, Európa legtöbb országában jóval nagyobb volt a szegénység, mint Franciaországban. A francia nemesség nem volt parazita, sok adót fizetett, felső rétege bekapcsolódott a nagyipari és nagykereskedelmi vállalkozásokba, és a rend nyitott volt a feltörekvő polgárság előtt. A polgárság nem tartotta önálló érdekekkel rendelkező, elkülönült osztálynak magát, hanem átmeneti rétegnak a nép és a nemesség között, s célja az volt, hogy nemesi rangot szerezzen. A 18. század pedig Franciaország gazdasági és kulturális aranykorának tekinthető.

XVI. Lajos 1774-ben az általános optimizmus légkörében kezdte meg uralkodását, és jó ideig népszerűnek bizonyult. Kormányzata sorra hozta a reformokat, első pénzügyminisztere az adóügyi egyenlőség bevezetését tervezte, s egy időre a céheket is felszámolta. Más miniszterei eltörölték a kínvallatást, javítottak a falusi papság helyzetén, fejlesztették a hadsereget, a haditengerészetet, és 1787-re egyenjogúsították a protestánsokat a katolikusokkal. Még a képviseleti rendszer kiterjesztésére is intézkedéseket hoztak: helyi, tartományi képviselő-testületek felállítását készítették elő. Minden jel arra mutatott, hogy a névleg abszolút monarchia előbb-utóbb önként átadja a helyét egy képviselő-testületek által korlátozott monarchiának.

Az ostrom.

1789. július 14. délutánján a Bastille-t bekerítette a nép. Kormányzója, de Launay márki megpróbálta védeni az erőd bejárait, és elrendelte, hogy tüzeljenek, amikor a támadók benyomultak az úgynevezett kormányzói udvarba. A felkelők visszavonultak, ám néhány óra múlva a helyzet gyökeresen megváltozott: háromszáz francia lázadó gárdista érkezett, ágyúval felszerelve. Ez az erődemonstráció bírta rá a kormányzót a megadásra.

A történelemkönyvek a francia forradalom hosszú távú okai között fel szokták sorolni a hivatalvárláson, kiváltságon és udvari befolyáson alapuló, elavult kormányzatot, a pénzügyi rendszert, amely nem volt képes megadóztatni a társadalom megnövekedett gazdaságát, a rivalizálást, földéhséget és munkanélküliséget eredményező népességnövekedést, valamint a felvilágosodás következtében megváltozó társadalmi értékrendszert, amely megkérdőjelezte a hatalom legitimitációját. A középtávú okok közé tartozik a nemzetközi vetélkedés felerősödése, a francia nagyhatalom tekintélyének csökkenése, az úgynevezett „közsféra” megerősödése, a „közvélemény” fogalmának megjelenése, amelyre a kormányzatnak tekintettel kellett volna lennie, s a széles körökben terjedő röpirat-irodalom, amely aláásta a monarchia tekintélyét. A rövid távú okok között pedig az 1770-es évektől tartó kisebb gazdasági válságot, valamint az amerikai függetlenségi háborúba való belépést szokták emlegetni, amely a végsőkig fokozta az állam eladósodását.

A fő tényező azonban mégiscsak a néptömegeket aktivizáló gazdasági válság és az államgépezetet megbénító pénzügyi-politikai válság egybeesése volt, valamint a felvilágosult elit azon meggyőződése, hogy a régi rendszert teljesen át kell alakítani. 1787-re a király belátta, hogy az államcsődöt csak átfogó

pénzügyi, gazdasági és közigazgatási reformprogrammal lehet elkerülni. A reformok azonban vitákhoz, majd elhúzódó politikai válsághoz vezettek – éppen akkor, amikor az előző évi tornádó és a rendkívül hideg tél miatti magas kenyérárak mozgósították Franciaország szegényebb rétegeit. A kormány a régi rend kiváltságos testületeitől kért támogatást reformjaihoz. Az előkelők gyűlése, a legfelső bíróságok és a tartományi rendi gyűlések azonban sorra deklarálták, hogy ilyen átfogó reformokat csak a szélesebb társadalmi csoportokat képviselő országos rendi gyűlés fogadhat el. XVI. Lajos engedett, és 1789 májusára összehívta a rendi gyűlést. A gabona ára azonban ekkorra soha nem látott magasságba emelkedett.

1789 FORRADALMAI

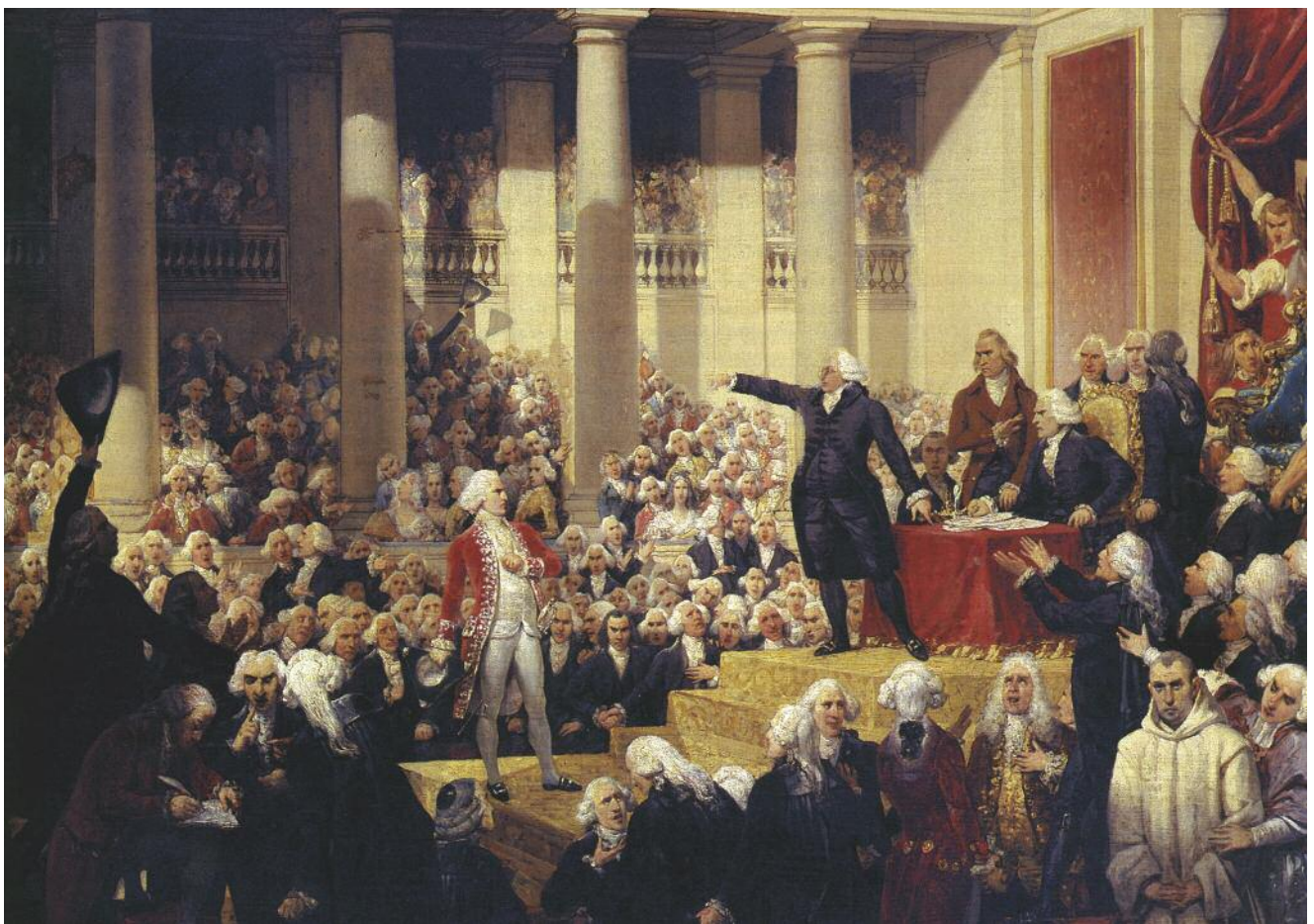
A közvélemény szemében már igazságtalannak tűnt, hogy a rendi gyűlés három rendje, a papság, a nemesség és a harmadik rend (a franciák 98%-át képviselő közrendűek) egyenlő számú képviselőt választanak, akik külön üléseznek és rendenként egy szavazatuk van. 1789 elején Emmanuel Sieyès abbé fogalmazta meg a forradalmi ideológiát *Mi a harmadik rend?* című röpiratában. Kifejtette azt a hamis, de a politikai harcokban jól felhasználható tételt, hogy a kiváltságokat egyetlen szűk, a társada-

lomnak semmiféle hasznot nem hajtó réteg, a nemesség bitorolja, amely könnyűszerrel leválasztható a nemzetről. (Valójában mindenkinek volt valamilyen kiváltsága, aki rendelkezett munkahelyrel és állandó lakhellyel.) A király engedett: a rendi gyűlésben annyi képviselője lett a harmadik rendnek, mint a két kiváltságos rendnek együttvéve.

1789 nyarán három forradalom is zajlott: a rendi gyűlésé, a városoké és a falvaké. A Versailles-ban ülésező rendi gyűlés felvilágosult papi, nemesi és polgári vezetői a rendi különbségeken túl lépve Alkotmányozó Nemzetgyűléssé nyilvánították magukat, s június 20-án a híres „labdaházi esküvel” megfogadták, hogy nem oszlanak szét, amíg alkotmányt nem készítenek Franciaországnak. Ez forradalmi lépés volt, mert

Lázadás.

A harmadik rend, mert nem hallgattak rá a viták során, válaszként Nemzetgyűléssé nyilvánította magát. XVI. Lajos odaküldte a (vörös ruhás) Dreux-Brézé márkít, hogy szakítsa meg ülésezésüket. Mirabeau (középen) a következő híres kijelentéssel küldte vissza: „*Mi a nép akaratából vagyunk itt, és csak a szuronyok hatalmának engedünk!*” A nép egyik választottja először szállt szembe nyíltan az állam legfelsőbb tisztviselőjének döntésével.

erre senki sem kérte fel őket: a franciák reformokban reménykedtek, de nem kívánták életkörülményeik gyökeres megváltoztatását, a társadalmi-politikai rendszer teljes felforgatását. Az Alkotmányozó Nemzetgyűlés tagjai azonban önmagukat tekintették a nemzeti szuverenitás, az osztatlan hatalom képviselőinek, s amikor XVI. Lajos ismertette velük saját reformterveit, még arra sem voltak hajlandók, hogy azokat megvitassák.

A király a népi lázongás féken tartására hadsereget vont Párizs és Versailles köré. Ezzel nagy riadalmat keltett a magas kenyérárak miatt nyugtalankodó városi nép körében. A népszerű pénzügyminiszter, Jacques Necker elbocsátásának hírére Párizsban július 12-én felkelés tört ki. A városházán nemzetőrséget és új városi elöljáróságot hoztak létre, majd július 14-én a fegyver és lőpor után kutató felkelők elfoglalták a Bastille nevű erődöt. A városok ország-szerte követték Párizs példáját, s a régi,

királyi kormányzat megsemmisült. Az előző évi rossz termés, a felfokozott politikai várakozások, valamint a terjedő rémhírek mozgósították a falvakat is. A parasztok felfegyverkeztek, a földesurakat lemondatták kiváltságaikról, hatalmuk dokumentumait és külső jeleit pedig megsemmisítették.

Az Alkotmányozó Nemzetgyűlés azzal próbálta lecsendesíteni a forrongó társadalmat, hogy 1789. augusztus 4. éjszakáján hazafias lelkesedés közepette eltörölte a földesúri jogokat, a rendi, városi, tartományi, adóügyi és testületi kiváltságokat, a hivatalvásárlást és a papi tizedet. Ezzel teljesen felszámolták a régi társadalmi rendszer alapjait. Az új rend alapelveit az *Emberi és polgári jogok nyilatkozatában* fogalmazták meg, amely kimondta, hogy „*az emberek szabadnak, jogilag egyenlőnek születnek, és azok is maradnak. A társadalmi megkülönböztetések csak a közhasznosságon alapulhatnak.*” A nyilatkozat a szabadságot, a tulajdont, a biztonságot és az elnyomtasnak való ellenállást „*az ember természetes és elvülhetetlen jogainak*” nyilvánította, s kimondta, hogy senki sem gyakorolhat olyan hatalmat, amelyet nem a nemzet ruházott rá. Vagyis egy olyan társadalmi rendszert alapozott meg, amelyben nem a születés, hanem a vagyon előkelősége lesz az uralkodó osztály, és felvázolt egy képviseleten alapuló politikai rendszert.

Labdaházi eskü.

A harmadik rend küldöttei június 17-én a Nemzetgyűlés nevet vették fel, s ezzel egy új hatalom előtt nyitották meg az utat. Három nappal később a labdaházi esküvel megfogadták, hogy nem oszlanak szét, amíg alkotmányt nem adnak Franciaországnak. Ez volt a politikai forradalom kezdete.

AZ ALKOTMÁNYOZÓ NEMZETGYŰLÉS ÖSSZETÉTELE

A HARMADIK REND (578 KÜLDÖTT)

A társadalom 98%-át képviselte. A képviselők kétharmada jogász volt. Közéjük tartozott azonban két olyan híresség is, aki más rendből érkezett: Mirabeau gróf és Sieyès abbé – az utóbbi 1789 januárjában kiadott egy nagy hatású „bestsellert” e megvetett rend védelmében. A harmadik rend első célja az volt, hogy fejeként és ne rendenként szavazzanak.

A NEMESSÉG (285 KÜLDÖTT)

Soraiban a monarchia illusztris személyiségei foglaltak helyet: címzetes nemesek és arisztokraták (La Rochefoucauld, Noailles, Choiseul, Orléans hercege), de egyszerű nemesek és a legfelsőbb bíróságok bírái is voltak közöttük.

A PAPSÁG (291 KÜLDÖTT)

Többségük egyházközségi pap és vidéki plébános volt, de közéjük tartozott 46 püspök és érsek is. Egységük azonnal felbomlott, amint a nép nyomora miatt több küldöttük az adóterhek egyenlőbb elosztásáért szállt síkra.

FORRADALOM BÉKEIDŐBEN

A forradalom első öt évének (1789–1794) dinamikáját a „túllicitálás” politikája határozta meg. A pártok egymás után jelentették be, hogy a társadalmi rend és a tulajdon védelmében be kell fejezni a forradalmat, s fel kell számolni a népi mozgalmat. Ellenfeleik a népi erőszakra támaszkodva, a forradalom védelmére és elveire hivatkozva kerekedtek felül rajtuk. Így sikerült sorra kiszorítani a hatalomból 1789-ben a brit típusú alkotmányt kívánó anglo-mánokat, 1791-ben a mérsékelt alkotmányos monarchistákat, 1793-ban pedig a mérsékelt köztársasági pártot, a Gironde-ot.

A forradalom mérsékelt hűveit már az is felháborította, hogy a kenyérhiány és a rémhírek miatt nyugtalanodó párizsi asszonyok 1789 októberében Versailles-ba vonultak, ahol rávették a királyt az augusztus 4-i határozatok és az *Emberi és polgári jogok nyilatkozatának* elfogadására. Majd megtámadták a palotát, és arra kényszerítették a királyi családot, hogy költözzön Párizsba.

A mérsékelt alkotmányos monarchisták, az úgynevezett Hazafias Párt tagjai leszavazták az angol típusú, két-kamarás törvényhozó gyűlés és az ab-

szolút érvényű királyi vétőjog híveit, az anglo-mánokat, s 1791-re alkotmányt dolgoztak ki. Ezzel a kiváltságos csoportokból álló, rendi társadalom helyére a törvény előtt egyenlő, személyes szabadságjogokkal rendelkező egyének társadalmát állították. Az elvben abszolút monarchiát pedig a nemzeti szuverenitáson alapuló képviselői rendszerrel váltották fel. Felszámolták a nemességet, a politikai jogok gyakorlását pedig vagyoni előfeltételekhez köttették. Átszervezték a közigazgatást, az adórendszert, az egyházügyet és az igazságszolgáltatást. Minden későbbi konfliktus abból származott, hogy a társadalom csak reformokat várt, a képviselők viszont egy egészen új világot hoztak létre, a lakosság többsége számára idegen és ismeretlen elvek, a felvilágosodás elvei szerint.

Felerősödtek a városok és falvak elmentéi, aggodalmat keltett az emigráció, valamint a hadsereg felbomlása. A nyugtalanságot a radikális sajtó és a felerősödő klubmozgalom fokozta. A legsúlyosabb következményeket azonban az egyházügy és a pénzügy átszervezése vonta maga után. Az egyházi reformokhoz a Nemzetgyűlés nem kérte sem a pápa, sem a francia egyház beleegyezését. Ezért a papság fele nem volt hajlandó esküt tenni az új egyházi tör-

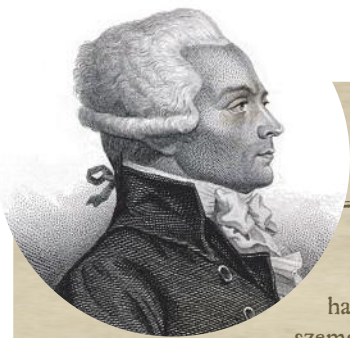
A királyság megdöntése.

A korabeli rajz 1792. augusztus 10. eseményeit foglalja össze. A kép bal oldalán a párizsi nemzetőrök a Tuileirák palotájára támadnak, melyet a vörös ruhás svájci testőrség védelmez. A kép jobb oldalán a királyi család a Törvényhozó Nemzetgyűlés épületében keres menedéket. A kép jobb szélén egy arisztokratát a lámpavasra akasztanak.

vényekre, szembefordult a forradalommal, s híveik követték a papok példáját.

Az egyház földjeit eladták, hogy ezzel rendezzék az államadósságot. A földek beváltható államkötvényeket (az assignátákat) azonban papírpénznek nyilvánították. Oly sokat adtak ki, hogy megindult az infláció, és fokozatosan szétzilálódott a francia gazdaság. A bérből élők helyzete egyre nehezebbé vált, akik ezért ármaximálást, irányított gazdaságot s a felelősök megbüntetését követelték.

A békés kompromisszumokat a forradalmi ideológia tette lehetetlenné. A forradalom vezetői nem ismerték el az egyéni vagy csoportérdekeket, s azt követelték, hogy mindenki azonosuljon az általuk megfogalmazott közérdekkel. A nemzeti szuverenitást ugyanolyan egységes és osztatlan hatalom-

MAXIMILIEN ROBESPIERRE | 1758-1794

Polgári családból származott, árván nevelkedett, s a legnagyobb hatást Rousseau művei gyakorolták személyiségére. Ügyvéd lett, majd az Alkotmányozó Nemzetgyűlés (1789-91) balszárnyának képviselőjeként a polgárjogok kiterjesztését, általános választójogot, teljes sajtó- és vallásszabadságot követelt, s a halálbüntetés eltörlését javasolta. Liberális és demokrata elveit feladva a Nemzeti Konventben a Hegypárt egyik vezetője, a Közjóléti Bizottság tagjaként pedig (1793. július 27. - 1794. július 27.) a forradalmi diktatúra egyik legtekintélyesebb irányítója lett. Megfogalmazta a terror ideológiáját, és ellenforradalmi szándékra gyanakodva sorra szembefordult minden politikai irányzattal, amely nem azonosult a Közjóléti Bizottság politikájával.

A forradalom céljainak morális alapon történő meghatározásával próbálta leplezni, hogy a diktatúrát és a terrort nem támo-

gatja a társadalom: 1794 tavaszán már azt hangoztatta, hogy a forradalom az erény harca a bűn ellen. A Hegypárt irányítóinak többsége úgy gondolta, hogy csak a háborús győzelemig van szükség a terrorra - Robespierre azonban úgy vélekedett, hogy azután is fenn kell tartani. A megfélemlített Konvent és a Közjóléti Bizottság tagjainak többsége szembefordult vele. 1794. július 27-én barátaival együtt a Városházára menekült, de a párizsi nép többsége nem támogatta, és ő sem volt hajlandó felkelést szítani a Nemzeti Konvent ellen. Elfogták és lefejezték.

A későbbi korok radikális forradalmárai és diktatúrát dicsőítő történészei nagy tiszteletben részesítették ezt a szigorú, aszketikus személyiséget. Sohasem mulasztották el megemlíteni, hogy kortársaitól a „Megvesztegethetetlen” nevet kapta, mintha a francia történelemben rajta kívül nem is lennének tiszta kezű és elvhű politikusok. Csakhogy az anyagi ügyekben tanúsított megbízhatósága aligha ellensúlyozhatja az emberéletek feláldozása terén mutatott nagyvonalúságát.

nak tekintették, mint a régi rend idején a királyi szuverenitást. Ezért nem voltak hajlandók figyelembe venni a társadalom egyes csoportjainak érdekeit, és nem adtak tényleges hatalmat a király kezébe sem, aki megaláztatásai miatt egyre jobban szembefordult a forradalommal.

XVI. Lajos 1791 júniusában családostól elszökött Párizsból, hogy csapatainak körében kedvezőbb helyzetből tárgyalhasson a Nemzetgyűléssel. Egy Varennes nevű kisvárosban fogták el, s megalázó körülmények között szállították vissza. A forradalom szélsőséges hívei ezután nem bíztak meg a királyban. Az Alkotmányozó Nemzetgyűlés viszont a további radikalizálódás megelőzésére visszaültette őt a trónjára, a nemzetország pedig július 17-én egy köztársaságot követelő petíció aláírói közé lőtt a Mars-mezőn. II. Lipót császár és a porosz király egy semmire sem kötelező nyilatkozatot adott ki Pillnitzben XVI. Lajos támogatására, de ez is elegendő volt ahhoz, hogy Franciaországban elterjedjen a fenyegetett-ség érzése.

Az alkotmányt életbe léptették. Az általános gyanakvás légkörében összeülő új törvényhozó szerv, a Törvényhozó Nemzetgyűlés (1791-92) a vidéki zavargások és a közellátási nehézségek miatt bűnbakot keresett: az arisztokratákat, a papokat, a királyi udvart és az emigránsokat okolta a nehézségekért. E politikából szervesen következett az emigránsokat befogadó külföldi fejedel-

mek megfenyegetése, és 1791 őszétől a forradalom különböző irányzatai egyaránt a háborúban vélték megtalálni a kiutat a belpolitikai válságból.

FORRADALOM HÁBORÚ IDEJÉN

Bár az európai nagyhatalmak nem kívánták megtámadni Franciaországot, a Törvényhozó Nemzetgyűlés 1792. április 20-án hadat üzent a német-római császárnak. A háború azonban, ahelyett, hogy megszilárdította volna az alkotmányt, inkább „forradalmasította a forradalmat”. A katonai kudarcok fel erősítették az ellenségnek tekintett csoportok üldözését, és aktivizálták a radikális kisebbséget. Ez utóbbiak egyre veszedelmesebb ellenségnek tekintették XVI. Lajost, s 1792. augusztus 10-én a Tuileriák palotája elleni véres rohammal megdöntötték a királyságot.

Az államhatalom összeomlott, Párizsban börtönmészárlásokra került sor, a valmyi csatában azonban sikerült visszavonulásra bírni az országba betört osztrák, porosz és emigráns hadseregeket. Az új alkotmányozó szerv, a Nemzeti Konvent (1792-1795) választásain a zűrzavaros viszonyok miatt a társadalomnak csak egy radikális kisebbsége, 18%-a vett részt. 1792. szeptember 21-22-én pedig, amikor a képviselők többsége még meg sem érkezett, a jelen lévő kisebbség kikiáltotta

a köztársaságot. Nem csoda, hogy a társadalom többsége nem fogadta lelkesen a történeteket.

A Nemzeti Konventben a Hegypárt tagjai (Georges Danton, Jean-Paul Marat, Maximilien Robespierre, Louis Antoine de Saint-Just stb.) a háborús győzelem érdekében készen álltak engedni a néptömegek követeléseinek: ideiglenesen korlátozni a szabadságjogokat és a tulajdonjogot. Az utókor által Gironda névre keresztelt párt (Jacques Pierre Brissot, Jean-Marie Roland, Pierre Vergniaud vezetésével) ezt veszedelmesnek tartotta. A harmadik csoportosulás, a Síkság képviselői a külpolitikai veszély növekedése vagy csökkenése szerint támogatták hol az egyik, hol a másik pártot.

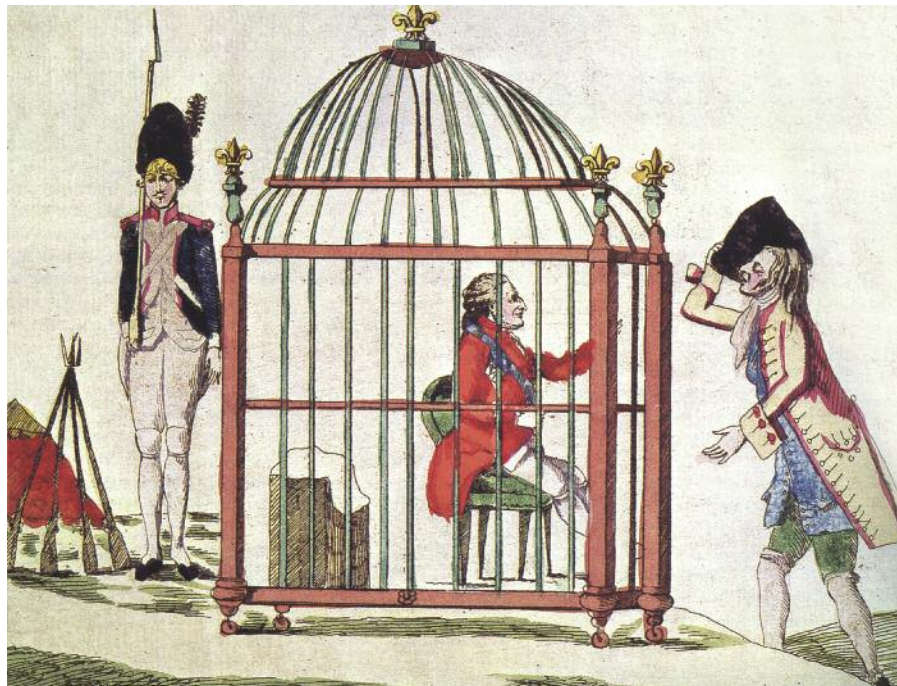
A francia hadseregek sikerei miatt elbizakodott Konvent 1792 végén közvetlen kihívást intézett minden európai monarchia ellen. Segítséget ígért a külföldi lázadóknak, s a megszállt területeken bevezette a forradalmi vívmányokat. Egy elfogult, koncepciós per után pedig 1793. január 21-én lefejeztette a királyt.

1793 tavaszára súlyos válság bontakozott ki. Nagy-Britannia vezetésével létrejött az európai nagyhatalmak első koalíciója (1793-1797) Franciaország ellen. A parasztság az új adók, az egyházi reformok, az élelmiszerek elkobozása és a sorozások miatt fegyvert fogott, s a Loire folyótól délre kitört a véres vendée-i polgárháború. A párizsi sans-culotte-ok, a forradalom népi tá-

mogatói pedig olcsóbb kenyeret, az árak szabályozását és a bűnösök megbüntetését követelték. A forradalmi gondolkodásmódot jellemző türelmetlenséget és büntető intézkedésekre való hajlamot a háború és polgárháború rendkívül felerősítette. A Hegepárt és a Gironde politikai küzdelmének a párizsi sans-culotte-ok döntötték el: 1793. június 2-án ágyúkkal felszerelve körülvették a Konvent épületét, s a Gironde vezetőit letartóztatták. Ezért több város (Caen, Bordeaux, Lyon, Toulon, Marseille) fellázadt a párizsi kormányzat ellen. E válság miatt a Nemzeti Konvent mérsékeltabb képviselői is elfogadták, hogy a párizsi tömegek által követelt terrorral és diktatúrával kell elejét venni a külföld és a belső ellenforradalom győzelmének.

TERROR ÉS DIKTATÚRA

A Nemzeti Konvent a háború idejére lemondott 1789 nagy vívmányairól, az alkotmány által biztosított emberi jogokról, a személyes szabadságról és a törvény előtti egyenlőségről. Nem lépettette életbe az 1793 nyarán elkészült, demokratikus alkotmányt, hanem fokozatosan bevezette a forradalmi kormányzatot, vagyis rendkívüli hatalommal ruházta fel saját Közjóléti Bizottságát. Felállította a Forradalmi Törvényszéket, teljhatalmú konventbiztosokat küldött a megyékhez és a hadseregekhez, 1793 nyarán meghirdette az álta-

lános mozgósítást, ősszel pedig bevezette a terrort és az ármaximálást. Az ország erőforrásainak mozgósításával sikerült felfegyverezni – és élelemmel ellátni – a 750 ezer fősre növelt hadsereget.

A háborúban és a polgárháborúban aratott győzelmeket azonban beárnyékolta, hogy a terrornak 40 000, a terrorból következő polgárháborúnak pedig 200–300 000 áldozata volt. Nemcsak a forradalom ellenfeleit és korábbi vezetőit (az alkotmányos monarchistákat és a Gironde tagjait) végezték ki,

Őrizetben. A korabeli karikatúra arra utal, hogy XVI. Lajost 1791 júniusában megkísérelt szökése után úgy őrizték párizsi palotájában, mint egy kalitkába zárt madarat.

hanem 1794 tavaszán a forradalmi kormányzat balról támadó ultraforradalmárokat (Jacques Hébert) és a terrort mérsékelni kívánó hegepártiakat (Danton, Camille Desmoulins) is. Elfojtották a népi mozgalmakat, csak a kormány-

A FRANCIA FORRADALMI NAPTÁR

A Nemzeti Konvent 1793. november 24-i hatállyal új köztársasági naptárt vezetett be. Az új időszámítás kezdőnapjának a köztársaság kikiáltásának napját, 1792. szeptember 22-ét tette meg, de az évek kezdőnapja nem

lett állandó, azt az őszi napéjegyenlőséghez igazították s a csillagászok jelölték ki. Napoleon császár 12 év múltán, 1806. január 1-jei hatállyal állította vissza a Gergely-naptár érvényét.

A HÓNAP NEVE	EREDETE	MAGYAR ELNEVEZÉSE	A GERGELY-NAPTÁR SZERINTI KEZDETE
Vendémiaire	a latin vindemia, szüret szóból	Szüret hava	szeptember 22., 23., 24.
Brumaire	a francia brume, párásság, ködfátyol szóból	Köd hava	október 22., 23., 24.
Frimaire	a francia frimas, ködös, hideg idő szóból	Dér hava	november 21., 22., 23.
Nivôse	a latin Nivosus, havas szóból	Hó hava	december 21., 22., 23.
Pluviôse	a latin pluviosus, esős szóból	Eső hava	január 20., 21., 22.
Ventôse	a latin ventosus, szeles szóból	Szél hava	február 19. 20., 21.
Germinal	a latin germen, csíra, hajtás szóból	Sarjadás hava	március 21., 22.
Floréal	a latin flor, virág szóból	Virágzás hava	április 20., 21.
Prairial	a francia prairie, rét, mező szóból	Rét hava	május 20., 21.
Messidor	a latin messis, arat szóból	Aratás hava	június 19., 20.
Thermidor	a görög thermos, forró, meleg szóból	Hőség hava	július 19., 20.
Fructidor	a latin fructus, gyümölcs szóból	Gyümölcs hava	augusztus 18., 19.

JAKOBINUS DIKTATÚRA?

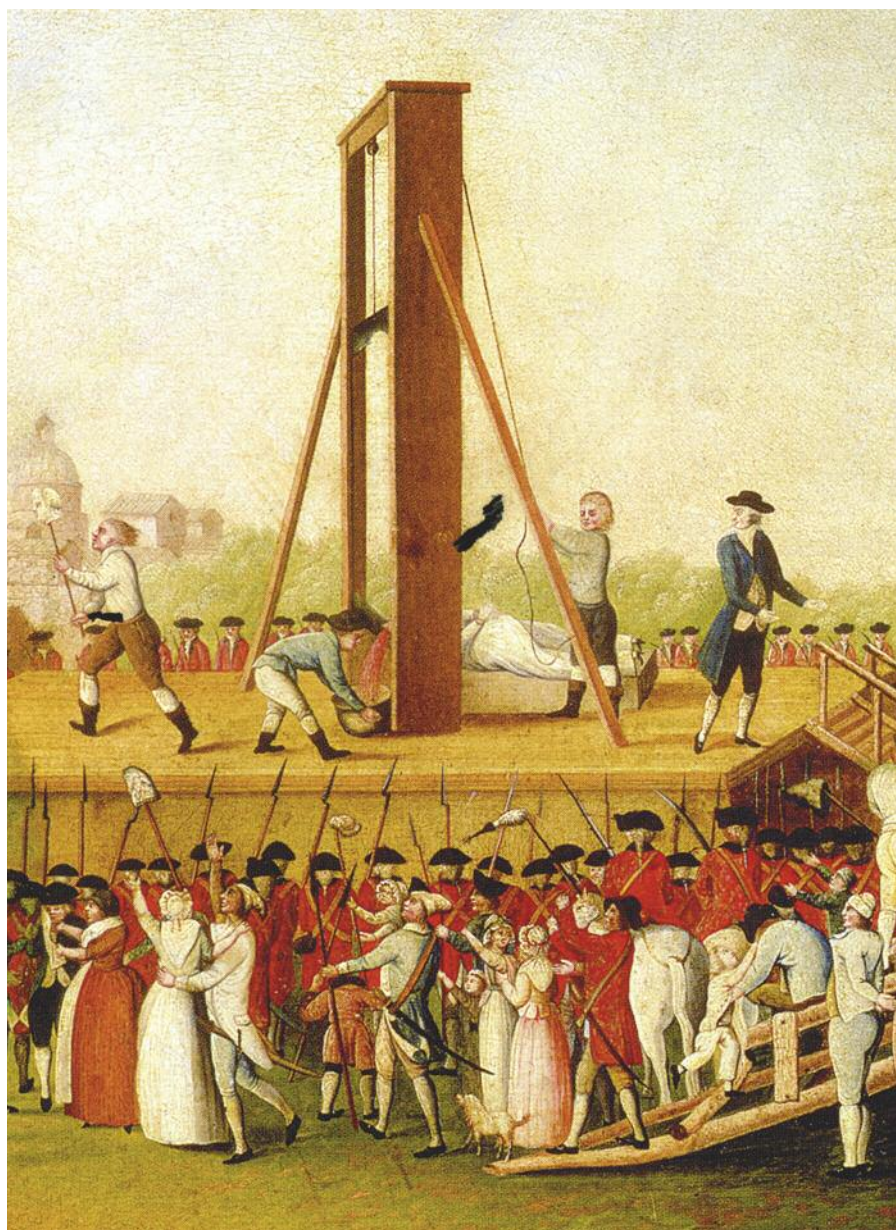

Ez ugyanolyan hazug elnevezés, mint a „proletárdiktatúra”. Ahogy a „proletárdiktatúrának” nevezett rendszerekben nem az ipari munkásság, vagyis a proletariátus gyakorolja a hatalmat, hanem a kommunista párt vezetői, ugyanúgy az 1793–1794-es francia diktatúrát sem a jakobinus klubok tagsága gyakorolta, hanem a Nemzeti Konvent végrehajtó bizottságaiba megválasztott képviselők. Ez utóbbiak közül pedig egyáltalán nem volt mindenki tagja a párizsi jakobinus klubnak. A klub csak támogatta a forradalmi kormányzat intézkedéseit, de távolról sem játszott vezető szerepet a politikai döntések meghozatalában.

A kortársak egyszerűen forradalmi kormányzatnak nevezték az 1793 tavaszától kialakított s 1794 augusztusától fokozatosan felszámolt politikai rendszert. A „jakobinus diktatúra” elnevezést egyes baloldali történészek kezdték terjeszteni, akik de-

mokratikusabb színben szerették volna feltüntetni a diktatórikus forradalmi kormányzatot. A leninista szovjet történészek pedig kizárólag ezt az elnevezést használták, mert olyannyira emlékezett a „proletárdiktatúra” fogalmára. Mindkét elnevezés azt sugallja, hogy a diktatúrát voltaképpen a többség, a nép, a jakobinusok és a proletárok gyakorolták.

A marxista francia történészek csak nagyon ritkán használták ezt a fogalmat, magyar kiadású könyveikbe olykor a fordítók csempészték bele a „jakobinus diktatúra” szóösszetételt. A kommunista Albert Soboul, a francia marxista társadalomtörténeti iskola vezető képviselője, a Magyar Tudományos Akadémia tiszteletbeli tagja (1976) következetesen forradalmi kormányzat néven emlegette az 1793–94-es időszakot. Jó lenne, ha tan-
könyveinkben követnénk a példáját.

zat minden intézkedését elfogadó Jakobinus Klub működhetett.

A fleurus-i csatában (1794. június 26.) kivívott győzelem katonai szempontból feleslegessé tette a forradalmi kormányzat fenntartását. Mind a társadalmat, mind a politikai vezetőket megremítette az ideológiai alapon felfokozott terror, amelyet ekkor már mindenki szemében a Közjóléti Bizottság vezető személyisége, Robespierre testesített meg. 1794. július 27-én (a forradalmi naptár szerint thermidor 9-én) a Konventben drámai vita során barátai-
val együtt letartóztatták, s egy elvetélt felkelési kísérlet miatt másnap kivégezték. A Nemzeti Konvent hamarosan felszámolta a forradalmi kormányzatot, vagyis a terrort és a diktatúrát.

A MÉRSÉKELT KÖZTÁRSASÁG

A forradalom második öt évében (1794–1799) megváltozott a „forradalmi for-
gatókönyv”, vagyis átalakult a politikai élet dinamikája. Immár nem egyre ra-

← Gépesített kivégzés.

A guillotine a Forradalom terén – Pierre Antoine Demachy festménye. Louis doktor építette a törvényhozási bizottság felkérésére 1791-ben, ezért a gépezetet először Louisonak vagy Louise-nek nevezték. Végleges nevét azonban Guillotin doktrorról kapta, aki 1789-ben az Alkotmányozó Nemzetgyűlés előtt javaslatot tett a kivégzések egységesen, lefejezéssel történő végrehajtására. Becslések szerint 17-20 000 személyt végeztek így ki.

dikálisabb csoportok ragadták ki egymás kezéből a hatalmat, hanem a terrort, a diktatúrát és a királyságot egyaránt elvető Hegypárt „királygyilkosai” próbálták megvédelmezni a forradalom vívmányait és saját hatalmukat a jobbról és balról érkező kihívásokkal szemben. Csakhogy az úgynevezett „thermidori Konvent” és a Direktórium korszakának ugyanaz volt a fő problémája, mint a forradalom korábbi kormányzatainak: a társadalmi támogatás hiánya.

Az Alkotmányozó Nemzetgyűlés katasztrofális pénzügyi és egyházügyi intézkedéseivel a franciák nagy részét szembefordította a forradalommal, a Törvényhozó Nemzetgyűlés egy hadüzenettel rendkívüli háborús válságot robbantott ki, amelyen a Nemzeti Konvent a terror és a diktatúra eszközével próbált úrrá lenni. 1795-ben a Konvent levonta a tanulságokat, és megpróbált áttérni a békés, parlamentáris kormányzásra. Kritikusan viszonyult az Alkotmányozó Nemzetgyűlés politikai örökségéhez, hiszen 1789 alapelveit megtagadva kísérletet tett a kétkamrás törvényhozással a hatalmi ágak kiegyensúlyozására, a helyi közigazgatás kormányzatnak történő alárendelésével pedig a végrehajtó hatalom megerősítésére.

Előbb 1794 őszén felelősségre vonták a terror irányítóit, majd 1795 tavaszán leverték a párizsi sans-culotte-ok utolsó felkeléseit, és halálra ítélték a Hegypárt azon képviselőit, akik támogatni próbálták őket. Délen fehérterror bontakozott ki, ám az 1795 júniusában partra szállt fegyveres emigránsok selegét megsemmisítették. A katonai sikerek folytatódtak, anektálták Belgiumot, megszállták a Rajna bal partját és Hollandiát, majd Poroszország és Spanyolország Baselben békét kötött Franciaországgal. A győzelmek azonban nem tették népszerűbbé sem a Nemzeti Konventet, sem új, 1795-ös alkotmányát, amely a végrehajtó hatalom élére az öttagú Direktóriumot, a törvényhozás élére pedig az Ötszázak és a Vének Tanácsait állította.

Ez az alkotmány nagy jelentőségű újítás volt a forradalom történetében, mert megfogalmazói a hatalmi ágak erőteljesebb elkülönítésével próbálták elkerülni a zsarnokság visszatérésének lehetőségét, s nem a kormányzók és kormányzottak azonosításának hangsúlyozásával, vagyis annak ismételtetésével, hogy a nép szuverenitása a képviselő-testületben testesül meg, tehát semmi szükség a zsarnokság elleni in-

tézményes biztosítékokra. Ők ismerték el elsőként – amint ezt Patrice Gueniffey megfogalmazta –, hogy „*az állampolgárokat nem elegendő a népi-nek nyilvánított hatalommal védelmezni, hanem még a népi hatalom ellen is meg kell védelmezni őket. [...] Az ellenfél elpusztítására való törekvést felváltották a politikai számítgatással, s ezért ekkor tették meg az első lépéseket a (modern értelemben vett) demokrácia elsajátítása felé. Ezek az első lépések kétségkívül kaotikusak voltak: az egyik oldalon túl sok bosszúvágy, a másikon pedig túl sok félelem halmozódott fel, s főleg a forradalmi harcban elsajátított sok rossz szokás. Így aztán a franciák forradalmi erkölcsikkel léptek be a posztforradalmi politika korába.*”

A terror és diktatúra által felszított gyűlölködés, bosszúvágy, a társadalmi, vallási, politikai és regionális ellentétek miatt nem lehetett egyik napról a másikra áttérni a békés politizálásra, hiszen az elmúlt évek során az erőszak

Marat halála. 1793. július 13-án egy Caenből érkezett lány lépett be Jean-Paul Marat-hoz, *A Nép Barátja* című lap radikális szerkesztőjéhez, hogy leleplezi a Gironde összeesküvését. Marat épp kénis vízzel töltött kádban áztatta magát – így ápolta bőrbaját –, s egy keresztbe tett deszkán írogatott. A látogató – Charlotte de Corday d'Armont volt a neve – arra törekedett, hogy elnyerje az újságíró bizalmát, akit oly sok ártatlan ember gyilkosának tekintett, s neveket kezdett sorolni. Majd közelebb lépve egyetlen késszűrővel átdöfte a kádból kiemelkedő Marat mellét. Ez a merénylet inspirálta David itt látható, híres festményét, amelyet egy sokkal realistább vázlat után készített el. Charlotte-ot letartóztatták, az Abbaye börtönbe szállították, s július 17-én került a Forradalmi Törvényszék elé, majd a vécpadra.

a politikai cselekvés megszokott eszközévé vált. A köztársaság vezetői csak saját hatalmuk meghosszabbításával bízhattak a köztársaság fennmaradásá-

ban. Ezért kimondták, hogy az új törvényhozás kétharmadát a Nemzeti Konvent volt tagjainak kell alkotniuk. A párizsi jobboldal emiatt kirobbant felkelését 1795 októberében a fiatal Bonaparte Napóleon tábornok közreműködésével verték le.

A kormányzat a külügyek és pénzügyek terén jelentős sikereket ért el. Bonaparte itáliai hadjáratának (1796–97) köszönhetően a campoforniói békével (1797) győzelemmel zárhatták le az első koalíció háborúját. A pénzügyek rendezésével pedig lehetségessé vált a kiegyensúlyozott állami költségvetés létrehozása. A direktórium megtette azt, amire XVI. Lajos nem mert

vállalkozni: az államadósság egy részére csődöt jelentett be, és megemelte az adókat.

ÚT AZ ÚJ DIKTATÚRÁHOZ

A kormány mégis arra kényszerült, hogy hol jobboldali, hol baloldali ellenfeleire csapjon le alkotmányellenes eszközöket is felhasználva s ezzel tovább fokozva népszerűtlenségét. 1796-ban a kommunista François Noël Babeuf vezette Egyenlők összeesküvését kellett felszámolni. 1797-ben a mérsékelt királpárt aratott győzelmet a szabad választásokon. Kiderült, hogy a francia társadalom a forradalom valamennyi vívmányát elfogadná, kivéve a köztársaságot. Az egykori „királygyilkosoknak” azonban nem lett volna helyük egy alkotmányos monarchiában, ezért szeptemberben a köztársaság védelmére hivatkozva a hadsereg támogatásával letartóztatták a jobboldal vezetőit. A következő évben a baloldal aratott győzelmet a választáson, s a Direktórium újra módosított az eredményeken. A politikai vezetők társadalmi tá-

mogatás hiányában a köztársaság védelmére hivatkozva éppen a forradalom egyik alapelvét szegték meg, mely szerint a hatalmat a nép választásokon kifejezett akaratára kell alapozni.

A béke nem bizonyult tartósnak: a Direktórium ideológiai és pénzügyi okokból egyaránt ragaszkodott a forradalomtól örökölt agresszív, terjeszkedő külpolitikához. Csatlósállamokat hoztak létre a megszállt Hollandiából, Észak-Itáliából, Genovából, Rómából és Svájcól, Bonaparte pedig hadsereget vitt Egyiptomba (1798). Az európai hatalmak ezért létrehozták a második koalíciót (1798–1802) Franciaország ellen, és 1799-ben jelentős győzelmeket arattak. A külső veszély belső radikalizálódáshoz vezetett. Az 1799-es választásokon a baloldal aratott győzelmet, Párizsban újra szervezkedni kezdtek a jakobinusok, vidéken viszont ellenforradalmi lázongásokra került sor.

A katonai vereségek, a belső ellenforradalom és a baloldali fenyegetés légkörében a kormányzat vezető politikusai belátták, hogy a köztársaság megszilárdításához erősebb végrehajtó hatalomra van szükség. Mivel a törvé-

Robespierre halála.

Thermidor 9. és 10. éjszakáján Merda zsandár Robespierre-re süti pisztolyát, akit Saint-Just támogat. A Megvesztegethetetlen előtt, a földön Couthon próbálja magát leszúrni, s egy zsandár rátámad. Philippe Lebas is a földön fekszik, miután föbe lőtte magát. Robespierre öccse kiveti magát az ablakon. Tassaert metszete Harriet rajza után.

A FORRADALOM FELFALJA SAJÁT GYERMEKEIT

nyes alkotmánymódosítás éveket vett volna igénybe, katonai fenyegetéssel akarták rákényszeríteni a képviselőket a szükséges reformok elfogadására. Az Egyiptomból visszatérő Bonapartét kívánták ehhez felhasználni, azt remélve, hogy a képviselők megfélemlítése után visszavonul, s nem szól bele az új alkotmány megszerkesztésébe. Ő azonban ennél sokkal nagyravágóbb volt: magához ragadta az irányítást.

Bonaparte katonái a – forradalmi naptár elnevezése szerint – brumaire-i államcsíny során (1799. november 9–10.) szétkergették az Ötszázak Tanácsát, majd az összeesküvők új alkotmányt állítottak össze. Ez már a forradalom lezárásának dokumentuma volt, mert szakított a nemzeti szuverenitás elvével, nem tartalmazta az emberi jogok nyilatkozatát, s a köztársasági formák megőrzésével tulajdonképpen monarchikus hatalmat hozott létre.

A FORRADALOM KÖVETKEZMÉNYEI

Franciaországban 1789 és 1799 között az elvben abszolút királyi hatalmon alapuló politikai rendszer és a kiváltságokon alapuló társadalmi rendszer összeomlott, de nem sikerült viszonylag gyorsan megtalálni azt a nemzeti szuverenitásra alapozott politikai rendszert, amely megfelel a törvény előtt egyenlő állampolgárok új társadalmi rendjének, s ugyanakkor elfogadható a franciák többsége számára is. A forradalom a régi rendszerrel együtt a feudalizmus maradványait (de már csak jelentéktelen maradványait!) is felszámolta, s bizonyos intézkedéseivel elősegítette – míg más intézkedéseivel kifejezetten megnehezítette – a kapitalizmus 19. századi győzelmét Franciaországban. Mégsem lehet a forradalom kirobbanását, fordulatait és eredményeit a polgári rétegek törekvéseivel megmagyarázni: a politikai és ideológiai tényezők jóval nagyobb hatást gyakoroltak az eseményekre, mint a gazdaságiak és társadalmiak.

A forradalom társadalmi téren megpecsételte a korábban lezajlott, hosszú távú átalakulást: az új Franciaországban nem a születés, hanem a vagyon előkelősége lett az uralkodó osztály. Ezután egyetlen rendszer sem tagadhatta meg az állampolgárok törvény előtti egyenlőségét, és egyik sem nélkülözhetette a választások útján összehívott törvényhozó képviselői testületeket.

A görög mitológia szerint Kronosz istennek, aki megdöntötte apja, Uranosz uralmát, megjósolták, hogy őt is az egyik gyermeke fogja megfosztani a trónról. Ezért sorra felfalta Rheia istennőtől született gyermekeit, Hesziát, Démétért, Hérát, Hádészt és Poszeidónt.

Az utolsó gyermek, Zeusz helyett azonban az anya egy bepólyázott követet adott át Kronosznak, aki ezt nyelte le. Zeusz pedig férfitá serdülve valóban átvette a hatalmat, és még elnyelt testvéreit is életre hívta apja gyomrából. A római mitológiában Kronosz a Saturnus, Zeusz pedig a Jupiter nevet kapta, ezért a római klasszikusokon nevelkedett, 18. századi francia értelmiségiek már latin nevelésen emlegették ezeket az istenségeket.

1793 tavaszán, amikor a francia forradalmat az európai koalíció és a lázongó parasztság veszélyeztette, Párizsban a szélsőséges forradalmárok újabb felkelést terveztek. A Nemzeti Konvent, amely március 10-én megalapította a Forradalmi Törvényszéket, két nap múlva fenyegető levelet kapott a Belgiumot megszálló hadsereg parancsnokától, Charles François Dumouriez tábornoktól. Vagyis nemcsak a külföldi hadseregek, a francia parasztfelkelők és a párizsi ultraforradalmárok veszélyeztették a forradalom vívmányait, hanem saját tábornokai körében is felütötte fejét az árulás.

Március 12-én az egyik párizsi szekció küldöttsége már nemcsak Dumouriez vád alá helyezését, hanem a Gironde nevű, mérsékelt köztársasági párt vezetőinek fejét is követelte. Ezt ekkoriban még a radikális újságíró, Jean-Paul Marat is túlzásnak tartotta. A Gironde egyik vezetője, Pierre Victurnien Vergniaud pedig a szószékre lépett, és nagyszabású beszédben tiltakozott az ellen, hogy „*immár nem lehet a törvények, az emberségesség, az igazságosság és az emberi jogok tisztelétéről beszélni anélkül, hogy legalábbis intrikusnak vagy éppenséggel arisztokratának vagy ellenforradalmárnak nevezék az embert!*” Klasszikus utalásokkal

megtűzdel beszédében emlegette Catilinát, Brutust, majd megfogalmazta az oly sokat idézett gondolatot: „*Polgártársak, attól kell tartanunk, hogy a forradalom, mint Saturnus, sorra felfalja valamennyi gyermekét, és despotizmust eredményez, annak minden velejáró szerencsétlenségével!*” Vergniaud pontosan megjósolta saját sorsát: hét és fél hónap múlva a Gironde vezető politikusaival együtt végezték ki.

A 19. század történészei közül csak kevesen idézték fel ezt a gondolatot – mindössze François Mignet tartotta érdemesnek arra, hogy terjedelmes részletet közöljön a beszédből 1824-ben megjelent forradalomtörténetében. E század történészei még nem sejtették, hogy a későbbi forradalmak igazolni fogják Vergniaud jóslatát. Szélesebb körökben egy irodalmi mű terjesztette el: Georg Büchner *Danton balála* című drámája. A cselekmény azonban már Vergniaud halála után játszódik, ezért a dráma első felvonásának ötödik jelenetében Danton szájából hangzik el a kijelentés: „*Hát jól tudom, a forradalom, akárcsak Saturnus, fölfalja a saját fiait.*” Ennek köszönhető, hogy egyes internetes honlapokon Büchnernek vagy Dantonnak tulajdonítják a híres szállóige megfogalmazását.

Vergniaud kijelentését a 20. század folyamán emlegették egyre gyakrabban, miután Sztálin kivégeztette egykori bolsevik harcostársait, Mao Ce-tung sorra megvádolta a kínai kommunista vezetőket, és más forradalmak hírességeire is erőszakos halál várt. Több forradalomról – bár távolról sem valamennyiről! – elmondható, hogy egyre radikálisabb csoportok követték egymást a hatalomban, amelyek nem csupán ellenfelekkel, hanem egykori harcostársaikkal is kegyetlenül elbántak. Ennek oka azonban teljesen nyilvánvaló. Ha az erőszak a hatalomváltás elfogadható eszköze lesz, ha a hagyományos kormányzatot meg lehet dönteni erőszakkal, akkor a következő kormányzatokat is meg lehet – az erőszak fokozásával.

A gazdasági következmények ellentmondásosak. Bár a kiváltságok felszámolásával, a vállalkozás szabadságának meghirdetésével, az egységes piac és jogrendszer megteremtésével a forradalom elősegítette a kapitalizmus kibontakozását Franciaországban, a kistulajdon megszilárdításával, a tőkekoncentráció megnehezítésével, valamint a gazdasági fejlődést visszavetítő háborús és polgárháborús viszonyokkal hátráltatta azt. A távolsági kereskedelem tönkrement, az ország elveszítette gyarmatait, az ipar csak az 1810-es években érte el újra az 1789 előtti szintet, az ipari forradalom pedig csak az 1840-es években kezdett kibontakozni.

A forradalom mind Franciaországban, mind külföldön nagy lendületet adott a nemzeti fejlődésnek. Hadügyi következményei is jelentősek: a háborút a társadalom ügyévé nyilvánították, megjelent az általános hadkötelezettség eszméje, s példát adtak az ország valamennyi erőforrásának a győzelem érdekében történő mozgósítására. A hadseregek felduzzadtak, a defenzív stratégia helyét az offenzív vette át, a józan számítás helyét a nemzeti elfogultság, s felmerülhetett a teljes győzelem és az ellenség elpusztításának célja.

Kulturális téren nagyszabású közoktatási tervek születtek, megvalósításuk azonban elmaradt. Létrejött sok tudományos központ, ugyanakkor rengeteg

kulturális értéket semmisítettek meg. E pusztítás jellemzésére alkotta meg 1794-ben Henri Grégoire abbé, a Nemzeti Konvent tagja a „vandalizmus” kifejezést. Valamennyi 19. századi politikai irányzat hívei (reakciósook, konzervatívok, liberálisok, radikálisok és kommunisták) megtalálhatták a maguk ideológiai előfutárait 1789 és 1799 között. Ezért egyes történészek a forradalmat hatalmas kohóhoz hasonlították, amelyben az utóbbi két évszázad politikai nézeteit kovácsolták ki.

A felvilágosodás külföldi hívei kezdetben megünnepelték a forradalom eseményeit, egy jobb világ eljövételében bizakodva, amelyben eltörlik a személyes függőség minden fajtáját, lehetlenné teszik a zsarnokság létrejöttét, s mindenkire kiterjesztik az emberi jogokat. Csak a tisztánlátó brit politikai gondolkodó, a modern politikai konzervativizmus megalapítója, Edmund Burke hívta fel honfitársai figyelmét az elvont elvek alapján történő politizálás veszedelmeire.

A forradalmi háború azonban véget vetett a lelkesedésnek. A francia hadseregek a megszállt területeken felszámolták a kiváltságokat, elkobozták az egyház földjeit, és megdöntötték a régi kormányzatot. Mindez azonban nem ellensúlyozhatta a háború pusztításait, a régi életmód teljes felforgatását. A megszállás mindenhol felszította a

Egy „forradalmi szállítmány”.

1794 júniusában az elnyomás gépezete felgyorsult, s Párizsban hetente 1500 személyt végeztek ki. Mindez nem volt problémamentes: a holttesteket az erre kijelölt négy párizsi temetőben kellett elföldelni. A kivégzés után ruházatuktól és szerény javaiktól megfosztott áldozatokat közös sírba temették. Béricourt akvarellje.

nemzeti érzelmeket, a néptömegek nagy része pedig ragaszkodott a megszokott, helyi kormányzathoz és az egyházhoz. A terror és a diktatúra korszaka mélyen elkésztette mindazokat a felvilágosult külföldi politikusokat, művészeket és filozófusokat, akik oly nagy lelkesedéssel és reménykedéssel fogadták a forradalom kitörését.

A francia forradalom kettős tanulságot hagyott Európára. Egyrészt azt a felemelő érzést, hogy nem kell eltérni a társadalmi igazságtalanságot, mert a kormányzatokat meg lehet dönteni. Másrészt pedig azt a keserű tapasztalatot, hogy a világ erőszakos, forradalmi átalakítása során rendkívül embertelen dolgokat is el lehet követni. A forradalom mint eszköz pedig jóra és rosszra egyaránt felhasználható. Aki csak az egyiket hangsúlyozza a két tanulság közül, meghamisítja a forradalom örökségét. ♦